

BEDRUDDİN EL-'AYNÎ'YE GÖRE HADİSLERDE HASR USLÛBUNUN KULLANIMI VE MÂNÂYA ETKİSİ (‘UMDETU’L-KÂRÎ ÖZELİNDE)

Muammer BAYRAKTUTAR (*)

ÖZ

Bir iletişim aracı olarak bütün dillerde konuşanın muhatabına istek ve meramını doğru bir şekilde ulaştırabilmek için farklı ifade üslupları ve yöntemleri kullandığı bilinmektedir. Dinî birer metin olan hadislerde de Arap dilininin hususiyet ve anlatım tarzlarından biri olan hasr üslûbunun kullanıldığı müşahede edilmektedir. Bir söz ve metinden doğru anlama ulaşmak ve çıkarımlarda bulunmak için ilgili dilin üslûp ve yöntemlerini bilmek ve göz önünde bulundurmamak elzemdir. Bu çalışma, hadis şârihi Bedruddîn el-Aynî'nin Umdetu'l-kârî adlı şerhi özelinde hadisleri anlamadaki rolü bakımından, hadislerde hasr olgusu ve üslûbunun nasıl yer aldığı ve hadise ne tür manalar kazandırdığını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, dil, anlam, hasr, belâgat.

ABSTRACT

According to Bedruddîn el-'Aynî, Using of Restriction Style in Hadiths and its Effect on Meaning (Specific to 'Umdetu'l-Kârî)

In all languages, it is known that different expression styles and methods are used by people as a connection tool for expressing one's request and purpose to answerer. It is seen that restriction style which is one of the characteristic and expression styles of Arabic language, used in the hadiths which are religious texts. It is necessary to know and to consider related language's styles and methods for getting out and making an inference from a statement or a text. This study researches how restriction concept is in the hadiths and what kind meanings that give in terms of role of understanding hadiths, specific to commentator Bedruddîn el-Aynî's production which its name is Umdetu'l-kârî.

Keywords: Hadith, language, meaning, restriction, oratory

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
mbayraktutar@kilis.edu.tr

Giriş

İlâhî kitaplar indiği toplumun diliyle insanlığa gelmiş, peygamberler de gönderildikleri toplumların diliyle insanlara hitap etmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadisleri, haddizatında Allah ve Peygamber'in maksat ve meramlarını insanlara bildirmek ve açıklamak üzere varit olmuş birer dinî nass ve metinlerden ibarettir. İslâm'da ise, malum olduğu üzere Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber insanlara Arap diliyle hitap etmiştir. Her dilde olduğu gibi şüphesiz Arap dilinde de konuşanın, muhatabına maksat ve meramını doğru olarak bildirebilmesi için bir takım uslûb ve inceliklerden yararlanır. Kezâ yazı dilinde de yazarın veya sözün sahibinin maksat ve meramını doğru anlatabilmesi için, ilgili dilin anlatım tarzlarını, uslûp ve yöntemlerini bilmesi gerekmektedir. Kur'ân ve hadislerde Arap dilinde var olan birçok anlatım tarzı ve yöntemi kullanılmıştır. Bunlardan biri de hasr uslûbudur. Bu anlatım tarzının incelikleri ve cümleye kattığı anlamların bilinmesi, dinî nasslarda gözetilen mana ve maksatların hiç şüphesiz daha iyi ve doğru anlaşılmasına vesile olacaktır.

Önceki dönemlerde ve günümüzde âlimler Kur'an ve hadisler üzerinde dil ve gramer açısından araştırma ve çalışmalar yapmışlardır. Kur'an üzerinde dilsel çalışmalar yoğun olarak yapıldığı halde, hadisler söz konusu olduğunda çalışmalar aynı düzeyde olmamıştır. Zira hadisle istişhad konusunda özellikle mana rivâyetinden dolayı bu çalışmalar daha azdır. Oysa özellikle icâz/vecize özelliği olan ve Hz. Peygamber'den aynen aktarılma özelliğini kaybetmeyen duâ hadislerinde hadisle istişhad mümkündür. Buna rağmen her ne kadar sınırlı olsa da, hadisleri dilsel açıdan tahlil eden müstakil çalışmalardan ayrı olarak, hadis şerhlerinde de hadislerin dilsel açıdan değerlendirildiği görülmektedir. Bedruddîn el-Aynî'nin (v. 855/1451) meşhur Buhârî şerhi *Umdetu'l-kârî* adlı eseri de bunlardan biridir.

Hadislerin dil kurallarının tespitinde veya hadislerle istişhadda bulunulması meselesinin burada doğal olarak gündeme gelmesi muhtemeldir. Bu husus günümüz de dahil olmak üzere önceki dönemlerden itibaren üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı ve farklı görüşlerin ortaya atıldığı bir meseledir. Nitekim bu tartışmaların neticesinde, hadislerin dilde delil olması hususunda, kabul edenler, kabul etmeyenler ve orta yolu tutanlar şeklinde üç farklı görüş ve yaklaşım ortaya çıkmıştır¹. Aynî ise, *Umdetu'l-kârî*'de eserin bir hadis şerhi

1 Arap dilinde hadislerle delil getirilmesi (istişhad) meselesi ile ilgili tarafların temel görüşleri için bkz. Suyûtî, Celâluddîn, *el-Iktirâh fî ilmi usûli'n-nahv*, M. Suleymân Yâkût, Dâru'l-maârifî'l-câmi'iyye, Ezârîta, 1426/2006, 89-99; Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hızânetu'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-arab*, thk. A. Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1418/1997, I, 9-15; Şelekânî, Abdulhamîd, *Masâdiru'l-luga*, el-Münşâtu'l-âmme, Trablus,

olmasını dikkate alarak hadisle istişhada oldukça önem vermiştir². Her ne kadar hadislerin kahir ekseriyeti Hz. Peygamber'den ma'nen rivâyet edilmiş olsa da, Aynî'nin de ifade ettiği gibi Arapça birer metin olmaları itibariyle hadisler bünyelerinde Arapların kullandıkları hakikat, mecâz, kinâye, mutlak, mukayyed, âmm, hâss, mantûk ve mefhûm gibi pek çok anlatım tarzını barındırmaktadır. Bu bakımdan Arapça'ya tüm yönleriyle vâkıf olmayan kimse-lerin hadis ilmi ile bağ kurması imkânsızdır³. Şüphesiz ki bu da, Arap dilinin inceliklerini yansıtan bu tür anlatım tarzı ve uslûplarının ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi, Hz. Peygamber'in hadislerinde gözettiği mana ve maksatların tespiti ve anlaşılmasında da hasr uslûbu, önemi haiz bir husustur. Zira hasr uslûbuyla muhatablara verilmek istenen bilgi ve mesajların sınırı çizilmekte, konu ve mesajla ilgisi bulunmayan hususlar dışarıda tutulmaktadır. Kezâ hasr uslûbuyla mesajlar daha çarpıcı ve vurgulu bir şekilde ifade edildiğinden, bu uslûp muhatabın dikkatinin çekilmesinde ve ilgili mesaja yönlendirilmesinde daha etkili olabilmektedir. Bu bakımdan hasr uslûbunun en önemli özelliği te'kid ifade etmesidir. Nefy ve istisnâ yoluyla yapılan hasr, muhatabın şüphesini ortadan kaldıracak ve bilmeyenin bilgisizliğini giderecek

1404/1984, s. 163-170; Ebû Zehv, M. Muhammed, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, er-Riâsetu'l-âmme li-idâreti'l-buhûsi'l-ilmîyye, Riyâd, 1404/1984, s. 217-220; Feccâl, Mahmûd, *es-Siyeru'l-hasîs ile'l-istişhâd bi'l-hadis fi'n-nahvi'l-arabî*, Edvâu's-selef, 1417/1997, a.mlf., *el-Hadisü'n-nebevî fi'n-nahvi'l-arabî*, Edvâu's-selef, 1417/1997, s. 99-136; Askerî, M. Salih Şerîf, "el-İstişhâd bi'l-hadisü'n-nebeviyyi's-şerîf 'inde'l-lugaviyyîn", *Âfâkı'l-Hadâratü'l-İslâmiyye, Akademîyyetu'l-ulûmü'l-insâniyye ve'd-dirâsâti's-sikâfiyye*, yıl:13, Sayı:2, 1431, s. 97-113; Yâsûf, Ahmed Zekerîyyâ, "el-İhticâc bi lafzî'l-hadis fi'n-nahvi ve'l-luga", *Mecelletu Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabîyye*, sayı:17 Dubai, 1419/1999, 179-205; Tural, Hüseyin, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Mes'elesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sy: 9, Erzurum, 1990, 67-79; Bolelli, Nusrettin, "Nahivde İstişhâd Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5-6, İstanbul, 1993, 165-175; Özbalıkcı, M. Reşit, *Kur'ân ve hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni akademi yay., İzmir, 2006, s. 201-214.

- 2 Bu hususta müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Bkz. Henâdî, M. Abdulkâdir, "el-İhticâcu'n-nahvî bi'l-hadisü'n-nebevî inde'l-İmâm Bedriddîn el-Aynî fi dav'i kitâbihi ('Umdetu'l-Kârî)", *Mecelletu Merkezi Buhûs ve Dirâsâti'l-Medîneti'l-Munevvere*, sy. 8, s. 139-188; Celîdân, M. Sâlim İbrahim, *Bedriddîn el-Aynî ve menbecuhu'n-nahvî fi kitâbihi 'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Risâletü'l-macîstîr), el-Câmiatu'l-islâmiyye Külliyyetu'l-âdâb, Gazze 1430/2009, s. 77-92; Civelek, Yakup, Ünlüer, Ceyhun, "Bedriddîn Aynî'ye Göre Arap Nahiv Usûlü ve İstişhâd (Umdetu'l-Kârî Örneği Bağlamında)", *Uluslararası Bedriddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis İhtisas Toplantısı*, Gaziantep, 2013, s. 457.
- 3 el-Aynî, Bedrûddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed, '*Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1421/2001, I, 33.

şekilde sözün kesin olarak te'kid edilmesini ve vurgulanmasını sağlar⁴. Arap dilinde tekid gücü bakımından tekid ifade eden anlatım tarzları ve bunların muhtelif türleri bir sıraya konulmuş olsaydı, kasr uslûbu zirvede yer alırdı. Zira hasr uslûbunda anlama eşsiz bir vurguda bulunma sözkonusudur. Nitekim bunda bir cümle içinde iki cümle /anlam güçlü bir şekilde vurgulanmış olmaktadır⁵.

Bu arada hadislerde yer alan hasr edatlarının hasr ifade edip etmediğinin tespiti de oldukça önem arz etmektedir. Bu tespitin yapılamamasının, hadisleri anlamada bir takım sorunlara yol açabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Hasr uslûbunun önemini ortaya koyan hususlardan biri de, hasrın fikhî hükümlere de etkisinin söz konusu olmasıdır.

Hadislerde hasr olgusuna dikkat çeken bilebildiğimiz kadarıyla dilimizde müstakil bir çalışma bulunmamaktadır⁶. Oysa Arap dünyasında bu hususta bir takım çalışmalar yapıldığı görülmektedir⁷. Bu çalışmada ise, en azından makale düzeyinde, hadislerde hasr olgusuna ve uslûbuna dikkat çekmenin, bu arada konuyu bir eser ve âlimle sınırlayarak incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür. Şüphesiz bu konuda daha geniş ve kapsamlı çalışma ve araştırmalar yapmak hem mümkündür hem de gereklidir. Kısacası makalede hasr uslûbunun hadisleri anlamadaki yerine dikkat çekme, bu arada Aynî'nin hadisleri izâh ederken hasr olgusuna nasıl baktığını tespit etme amaçlanmıştır.

Aynî'nin Buhârî şerhi Umdetu'l-kârî adlı şerhinde hasr olgusuna, hasr anlamı ifade eden hadislerin tamamında olmasa da, birçok hadisin izahında özellikle de "Beyânu'l-meânî" başlığı altında yer verdiği görülmektedir. Ancak konuyla ilgili hadislerin tamamına yer vermek çalışmanın boyutlarını aşacağından, konu bazı hadisler çerçevesinde ele alınacaktır.

I. Genel Olarak Arap Dilinde Hasr Uslûbu ve Kullanımı

Arap dili ve belâgatında hasr uslûbunu anlatmak üzere "hasr" ve "kasr" ifadeleri kullanılmaktadır. Sözlük anlamı itibariyle "حصر" ve "قصر" fiillerinin

4 Hebil, Abdurrahîm, "Tecelliyâtu'l-cemâl fi uslûbi'l-kasr", *Mecelletu'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, c. 19, sy. 2, s. 975-976.

5 Dirâz, Sabbâh Abid, *Esâlîbu'l-kasr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu'l-emâne, Mısır, 1406/1987, s. 9.

6 Ramazan Kazan tarafından yazılan *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri* adlı eserde (Nobel yay., Ankara, 2013, s. 193-197) hadislerde hasr olgusuna kısmen değinilmiştir.

7 Bu hususta örnek olarak Subeytî'nin çalışmasını sunmak mümkündür. Bkz. Subeytî, Âmir b. Abdillâh, *Esâlîbu'l-kasr fi ehâdisi's-Sahihayn*, el-Câmiâtu'l-islâmiyye, Medîne-i Münevvere, 1425.

masdarı olan bu iki kelime “hapsetmek, sınırlamak, kısaltmak, daraltmak ve kuşatmak” gibi anlamlar ifade etmektedir⁸.

Bir belâgat terimi olarak ise hasr ya da kasr, özel bir yolla, bir şeyin diğerine tahsis edilmesini veya bir hükmü zikredilen bir şey için sabit kılıp, onun dışındakilerden nefyetmeyi ifade etmektedir⁹. Böylece bir ifadede yer alan lafız veya lafızlar, diğer lafız veya lafızlara özel bir yolla tahsis edilmekte ve yalnızca onu belirtmektedir¹⁰. Kısacası hasr yoluyla, anlatılan bir şey belli bir sınıra konularak, diğer anlam ve vasıflandırmalara kapatılmakta, böylece varılan yargı, sadece belirli bir kişi ya da nesneye tahsis edilerek, bunun dışındakilerden hükmün kaldırılması sağlanmış olmaktadır¹¹. Her ne kadar tahsis ile hasr birbirine benzese de aralarında bir takım farklar söz konusudur¹².

- 8 Hasr için bkz. İbn Faris (v. 395), Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu makâyisi'l-luga*, thk. A. Muhammed Hârûn, Dâru'l-fıkr, Beyrût, 1399/1979, II, 72-73; Zemahşerî (538), Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-belâga*, thk. M. Bâsil Uyûnu's-sûd, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1419/1998, II, s. 192-193; İbn Manzûr (v. 711), Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâru sâdır, Beyrût, ty., IV, 193-196. Firûzâbâdî (v. 817), Mecduddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-mubît*, Dâru'l-hadis, Kahire, 1429/2008, s. 369; Durmuş, İsmail, “Hasr” md., *DİA*, TDV yay., İstanbul, 1997, XVI, 392; Yavuz, Galip, “Türkçe Meâllerde Hasr Uslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Kaynaklanan Yanlış Tercüme Sorunları”, *Kur'an Meâlleri Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 251-252. Kasr için bkz. İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-Luga*, V, 96-98; Zemahşerî (538), *Esâsu'l-belâga*, s. 81-82; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, V, 95-105; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Mubît*, s. 1329-1330; Curcânî (v. 816), Ali b. Muhammed es-Seyyid, *Mu'cemu'r-Târifât*, thk. M. Sıddik el-Minşâvî, Dâru'l-fazile, Kahire, ty., s. 147.
- 9 Sekkâkî (v. 626) Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed Ali, *Miftahu'l-ulûm*, thk. Naîm Zarzûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1987, s. 288; Cürcânî, *Târifât*, 147; Aynî, *'Umdetu'l-kârî*, I, 56; Suyûtî (911), *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an (Kur'an İlimleri Ansiklopedisi)*, trc. Sakıp Yıldız, H. Avni Çelik, Madve Yay., İstanbul, t.y., II, 133. Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (1094), *el-Külliyât*, haz. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısırî, Muessesetu'r-risâle, ty., s. 383-384; Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâbiru'l-belağa*, tdk. Yusuf es-Sameylî, el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrût, ty., s. 165; Durmuş, “Hasr” md., *DİA*, XVI, 392; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil yay., İzmir 1999, s. 204.
- 10 Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 99; *DİA*, Hasr md., 16/392.
- 11 Yavuz, agm. s. 252; Mücahit, Mustafa, *Arap Dilinde Hasr Belâgatı ve Kur'an'da Manaya Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1997, s. 4.
- 12 Ferhat Koca'nın değerlendirmelerine göre, İslam hukukçularının ve dilbilimcilerinin çoğunluğu tahsis (ihtisas) ile hasrı aynı şey olarak kabul etse de, bazı araştırmacılara göre, bu iki kavram arasında fark bulunmaktadır. Zira bunlara göre hasr, zikredileni ispat, onun dışındakileri nefyetmek demektir. Oysa tahsis ile âmmın fertlerinden bir kısmı kastedilmektedir. Ayrıca tahsis, şümul anlamına gelen âmm ile kendisini diğerlerinden ayıran bir özelliğe sahip hâs denilen iki unsurdan meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu iki unsuru

Bir ifade veya cümlede hasır veya kasır yoluyla yapılan tahsis, ya cümle- nin öğelerinin yerlerinin değiştirilmesi ile ya da “kasır edâtı” denilen bağlaç- larla gerçekleştirilir¹³. Buna göre hasır uslûbunda ve bir hasır ifadesinde mak- sûr, maksûrûn aleyh ve kasır edâtı olmak üzere üç unsur bulunur. Maksûr ve maksûrun aleyh’e hasırın tarafları da denilmektedir. Buna göre tahsis edilene (birincisine) maksûr, kendisine bir şey tahsis edilene (ikincisine) maksûrûn aleyh denir. Diğer bir ifadeyle, aralarında tahsis işlemi bulunan bu terimler- den birincisine maksûr, ikincisine maksûrun aleyh denir. Kasra delâlet eden ancak, yalnız, meğer, özge, gayri, illa, belki gibi edatlara, kasır edâtı denir ve bu vaz’î kasırda bulunur¹⁴. Bu arada belâgat ilminde hasırın, sıfatın mevsufa tahsisi, mevsufun sıfata tahsisi, kasr-ı hakîkî ve kasr-ı izâfî şeklinde bir takım türleri de bulunmaktadır¹⁵.

Ancak dil bilginleri arasında hasırın yapılışı ve türleri hakkında görüş ay- rılıkları bulunmaktadır. Arapça’da hasır uslûbu genellikle; nefiy ve istisna, in- nema, takdim ve atıf harfleri şeklinde bu dört yoldan biriyle yapılmıştır¹⁶. Aynî’nin tespit ettiği hasır türlerine ve yollarına değinirken ayrıca bunlara yer verilecektir.

II. Aynîye Göre Hadislerde Hasır Uslûbunun Kullanımı ve Mânâya Etkisi

Aynî, hadisleri açıklarken ve şerh ederken Arap dilinde bir anlatım uslûbu olan hasır olgusunun hadislerde nasıl yer aldığını ve ne tür manalara delâlet ettiğini de göz önünde bulundurmıştır. Bu çerçevede hadislerde yer alan hasır

içeren bir cümleyi ifade eden kimse için, bir ferdi diğerinden ayırt etmesi (tahsis), o cüm- lenin hükmünü diğer insanlar için ispat ve nefyetmesinden daha önemlidir. Hasır da ise durum farklıdır. Zira hasırda, zikredilen şeyin dışındakileri cümle- nin hükmünden nefye- den ilave (zâid) bir özellik vardır. Bu bakımdan meselâ “iyyâke na’budü” (el-Fatiha, 1/4) cümlesini söyleyen, Allah’tan başka kulluk edilmeye lâyık hiçbir ilâhın olmadığını bilmekte ve bu sebeple onu diğerlerinden hasretmektedir. Bkz. Koca, Ferhat, *İslâm Hukukunda Tahsis*, İSAM Yay., İstanbul, 1996, s. 134. Hasır ile ihtisas arasındaki farklar için ayrıca bkz. Ebu’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 59.

13 Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, s. 99.

14 Durmuş, “Hasır” md., *DİA*, XVI, 392. “Arapça ifadelerde hasırın tarafları mübtedâ-haber, fiil-fâil, fâil-mef’ûl- mef’ûl-mef’ûl, hal-hal sahibi vb. olabilir. Sadece mef’ûl-i maahta ve tekit bildiren mef’ûl-i mutlak’ta hasır olmaz”. Bkz. Durmuş, “Hasır” md., *DİA*, XVI, 392. Bilgegil, *age*, s. 99. Akdemir, *age*, s. 204.

15 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 133-134; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belağa*, s. 170-173; Akdemir, *age*, s. 208-209; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat*, MÜİF Vakfı yay., İstanbul, 2009, s. 319-326. Ayrıca kasr- ı izâfî muhatabın durumuna göre kasr-ı ifrad, kasr-ı kalb ve kasr-ı ta’yin olmak üzere üç kısma ayrılır. Geniş bilgi için bkz. Hâşimî, *Cevâhiru’l-belağa*, s. 170-173; Akdemir, *age*, s. 211-212; Bolelli, *Belâgat*, s. 323-325.

türlerini ve yollarını tespit etmiş ve hadislerin anlamını nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Aynî'nin hadisleri anlama ve değerlendirmede dikkat çektiği hasr olgusu örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Aynî'ye göre hadislerde yer alan bazı hasr yolları:

a) اِنَّمَا Edâtıyla Hasr

Belâgat ilminde meşhur hasr yollarından biri اِنَّمَا edâtıyla yapılan hasr'dır. Nitekim اِنَّمَا edâtı mana bakımından ما ve لا anlamını içermesinden dolayı hasr ifade etmektedir¹⁷. اِنَّمَا edatı ile yapılan hasr, maksûrun başına اِنَّمَا getirilerek ardından da maksûrûn aleyh zikredilerek yapılır¹⁸. Buna göre اِنَّمَا ifâdesinin başına اِنَّمَا getirilmiş olup, bilginin ancak Allah'tan olduğu hususunda kasr/hasr anlamı ifade edilmektedir²⁰. Kezâ اِنَّمَا edâtında asıl olan muhatabın bildiği ve inkar etmediği hususlarda dikkatinin çekilmesidir. Bu arada اِنَّمَا edâtı, hasr ile birlikte tahkîk, te'kîd, sebep ve ta'rîz de bildirmektedir²¹. Bu bakımdan اِنَّمَا hasr edâtının dâima hasr ifade etmediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Arap dilinde ve Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi, hasr edâtı اِنَّمَا Hz. Peygamber tarafından da kullanılmış ve hadislerde yer almıştır. Aynî de, hadisler de yer alan اِنَّمَا edâtının kullanımı, icra ettiği fonksiyon ve manaya kattığı anlam bakımından hadisleri anlamadaki önemine dikkat çekmiş ve değerlendirmeye

16 Sekkâkî, *Mifâhu'l-ulûm*, 289; Kazvîni (739), Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Hatîb, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâga*, thk. İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1423/2003, s. 100-102.; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 134-136; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 717; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağâ*, s. 167-168. 717

Bunların dışında da bazı âlimlerce kabul edilen hasr ifadeleri de vardır. Bunlardan bir kaçışunlardır. 1. "Haberin cins ifade harf-i tarifli olarak getirilmesi mutlak olarak ya da bir zarf veya hal ile kayıtlı olarak hasr bildirir. "الباقى الحق" (Bâkî olan ancak Hak'tır) ifadesindeki hasr buna örnek teşkil eder. 2. Bazılarına göre "ennemâ" da "innemâ" gibi hasr ifade eder. 3. "vahdehû", "fehasbe", "lâ gayre", "leyse gayr" lafızları da hasr ifade eder. 4. Fiil cümlesini, öznenin fiile takdimi suretiyle isim cümlesi şeklinde ifade etmek de hasr bildirir. Takdim edilen zamir veya zahir isim olabilir". Suyûtî, *el-İtkân*, II, 136-139; Durmuş, "Hasr" md., *DİA*, XVI, 393.

17 Sekkâkî, *Mifâhu'l-ulûm*, 291; Aynî'nin اِنَّمَا edâtının hasra delâleti ile ilgili geniş açıklamaları için bkz. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 56, 57.

18 Sekkâkî, *Mifâhu'l-ulûm*, 291; Kazvîni, *el-İzâh*, 101-102; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 135; Akdemir, *age*, s. 205; Bolelli, *Belâgat*, s. 312, 314;

19 el-Mülk, 67/26.

20 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 135.

21 Durmuş, "Hasr" md., *DİA*, XVI, 393; Akdemir, *age*, s. 206.

lerde bulunmuştur. Aynî'nin konuyla ilgili hakkında değerlendirmelerde bulunduğu hadislerden bazıları şunlardır:

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) amellerin değerlendirilmesinde niyetin önemi hususunda şöyle buyurmuştur: *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ* . *هَجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ .* “Ameller, ancak niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği şey vardır. Şu halde kimin hicreti elde edeceği bir dünyaya veya evleneceği bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir”²². Aynî'ye göre niyet hadisi olarak bilinen *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* hadisindeki *إِنَّمَا* hasr içindir²³. Bu bakımdan bu ifade, “Ameller niyetlere göredir” şeklinde değildir²⁴, “Ameller, ancak niyetlere göredir” şeklinde tercüme edilmelidir. Aynî hadisi izah ederken *إِنَّمَا*'nın bir hasr edâtı olmasından hareketle, hasr uslûbuna ilişkin detaylı bilgiler sunmakta, konuya ilişkin tartışmalara yer vermektedir. Ona göre, herkes ancak niyet ettiği şeyi yaptığından, amellerin değerlendirilmesi niyetlere bağlı olmaktadır. Buna göre hadiste *إِنَّمَا* hasr edatı kullanılarak, amellerin değerlendirilmesinin niyetlere göre olacağı hasr uslûbuyla tekid edilmiştir²⁵. Kezâ Aynî'nin dışında da, bu hususta benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre, *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* ifadesinde hasr, bazılarına göre *الأعمال* kelimesindeki *ال*'dan dolaydır. Buna göre mana, bir amel hangi niyetle icrâ edildiyse, ancak ona göre değerlendirilecek olmasıdır. *إِنَّمَا* edâtı sadece bu manayı te'kid için gelmiştir. Sonuçta her iki yol da hasr ifâde etmekte ve her iki durumda da maksûrun aleyh (niyet) sonda bulunmaktadır²⁶. Hadisteki maksûr olan amel kelimesi ile amellerin mükemmelliği, sahih ve muteber oluşu ya da kabulü kastedilmektedir. Bunu tahsis eden maksûrûn aleyh ise, niyettir. Buna göre mana, bir amelin ancak niyete bağlı olarak muteber ve makbul olmasıdır. Niyetten bağımsız olarak bir amel geçerli ve muteber değildir. Diğer bir ifadeyle, bir amelin sıhhati ve muteber oluşu, onun büyük ve yüce olmasına, dış görünüşü itibariyle düzgün ve doğru olmasına veya iyi ve güzel bir hususta olmasına bağlı değildir. Onun sahih ve muteber oluşu, ancak niyete göredir²⁷.

22 Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155.

23 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 56. Başka kaynaklardan da ver.

24 Örneğin İbrahim Canan tarafından hadis “Ameller niyetlere göredir” şeklinde tercüme edilmiştir: Bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yay., İstanbul, 1995, XVI, 114.

25 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 56-58.

26 Subeytî, *Esâlibu'l-kasr*, s. I, 104.

27 Kârî, Ali b. Sultan, *Mirkâtu'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, thk. Cemal Aytânî. Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrût, 1422/2001, I, 93-94; Subeytî, *Esâlibu'l-kasr*, s. I, 104-105

2. Hz. Peygamber *“Al-lah kimin iyiliğini isterse, ona dinde büyük bir anlayış verir. إنما أنا قاسم (verici değil) yalnız taksim ediciyim. Veren ise Allah'tır”*²⁸ buyurmuştur. إنما أنا قاسم “Ben sadece taksim ediciyim” ifadesindeki إنما Aynî'ye göre hasr ifade eder. Hz. Peygamber'in rasûl, mübeşşir ve nezîr gibi başka sıfatları olduğu halde bu nasıl olur? sorusuna ise Aynî şu cevabı verir. Hasr, dinleyenin inancına ve kanaatine nisbetle olur. Burada hasr, dinleyenin, Hz. Peygamber'in veren olduğuna inanması durumunda varit olmuştur. Eğer onun taksim edici olduğuna inansaydı, bu durumda bütün sıfatları değil de, sadece dinleyenin inandığını nefyederdi. Eğer onun taksim eden değil, veren olduğuna inanırsa, bu kasr-ı kalb²⁹ türünden olur. Buna göre hadis, “ben ancak taksim ediciyim, veren değilim” anlamına gelir. Eğer onun taksim eden ve veren olduğuna inanırsa, bu da kasr-ı ifrâd³⁰ olur. Bu durumda iki vasıfta da ortaklık bulunmaz. Bilakis ben sadece taksim ediciyim, anlamına gelir. Şu halde hadisin manası; Ben aranızda yalnız taksim edenim. Herkese gerekli olanı ulaştırıyorum. Bu konuda onların anlamını bilme ve kavramada Allah sizden dilediğini muvaffak kılar, demektir³¹. Aynî bu hususta Türbeştî'nin (v. 661) değerlendirmelerine de şu şekilde yer vermektedir: “Peygamber (s.a.s.) Allah'ın kendisine indirdiği hikmeti insanlara taksim ederken ümmetinden hiçbirini diğerine üstün tutmamıştır. Tebliğde hepsini eşit tutmuştur ve taksimde adil davranmıştır. Anlama ve kavramadaki değişiklikler, Allah'ın lütuf ve vergisine bağlı bir durumdur. Nitekim bazı sahabîler, hadîsi işitip dinliyorlar, zahîrî anlamı dışında bir şey anlayamıyorlardı. Onlardan bazıları ise ondan bir çok mesele ve hüküm çıkarıyorlardı. Bu ise Allah'ın bir lütfudur ve dilediğine verir”³². Kısacası Aynî'ye göre, sahabenin anlama ve kavraması, birbirinden farklılık arz ediyordu. Hz. Peygamber bu

28 Buhârî, İlm 13, Farz'u'l-Humus 7, İ'tisâm 10; Müslim, İmâret 98, Zekât 98, 100.

29 Kasr-ı kalb: Muhatabın, bir şeyin aksine inanması veya yanlış anlaması durumunda onun bu inancını def etmek ve yanlış anladığını bildirmek için bu tür daraltmaya gidilir. Meselâ, kendisini işçi zanneden birine öğrencinin إنما أنا طالب “Ben, sadece öğrenciyim” demesi gibidir. Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 717; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağa*, s. 173; Bolelli, s. *Belâgat*, s. 323; Akdemir, *age*, s. 212.

30 Kasr-ı ifrâd: Muhatab bir şeyde ortaklık inancını taşıyorsa, bir başka ifadeyle bir varlıkta ayrı ayrı vasıfların bulunduğu kanaatindeyse, bu yanlış inanç ve kanaatini gidermek için, o varlıkta bu sıfatlardan yalnız birinin bulunduğunu ifade etmek için bu tür bir has yolu kullanılır. Meselâ, (إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ) “Allah, ancak tek bir ilâhtır” âyeti (en-Nisâ, 4/171), Allah'ın üçün üçüncüsü olduğuna inanan kimsenin görüşünü reddetmektedir ve kasr-i ifrada bir örnektir. Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 717; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağa*, s. 173; Bolelli, s. *Belâgat*, s. 323; Akdemir, *age*, s. 212.

31 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, II, 76-77.

32 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, II, 76-77.

duruma “إنما أنا قاسم” “Ben sadece taksim ediciyim” ifadesiyle işaret etmiş, sahabenin idrakindeki değişikliklerin kendisinden kaynaklanmadığını, onları aralarında taksim etmek suretiyle, hiç kimseye tahsiste bulunmaksızın vahyi tebliğ ettiğine dikkat çekmiştir. Şu halde sahabenin idraklerindeki farklılıklar, Allah'tandır. Haddizatında verici olan ve insanlara istediklerine oranla veren sadece O'dur. Zira bu tamamen Allah'ın bir lütfudur ve dilediğine verir³³. Sonuç olarak Hz. Peygamber, esas verenin kendisi olduğu şeklindeki bir kanaat ve inancın doğru olmadığını ifade etmek için, kendisinin insanlar arasında sadece bir taksim edici olduğunu, esas verenin Allah olduğu gerçeğini ‘Ben ancak taksim ediciyim’ şeklinde, hasr uslûbuyla ortaya koymuştur.

3. Hz. Peygamber bir başka hadiste, sabır gösterilmesi gereken zamanı açıklarken إنما الصبر عند الصدمة الأولى “Sabır ancak, (musibetin) ilk vurduğu andadır”³⁴ buyurmuştur. Aynî'nin değerlendirmesine göre, hadisteki إنما الصبر sözünün, musibetin ilk vurduğu anda ifadesine hasr anlamı kazandırabilmesi için, buradaki sabır ifadesi, gerçek sabır anlamında kullanılmıştır. Buna göre buradaki hasrın manaya kattığı anlam, “gerçek ve tam olan sabır ancak musibetin geldiği ilk anda gösterilen sabırdır” şeklindedir. “Sadm” kelimesi sözlükte asıl olarak, sert bir şeye vurma anlamına gelir. Sonra başa gelen istenilmeyen her bir durumu ifade etmek üzere istiâre olarak kullanılmıştır. Kısaca manası, musibetin ilk geldiği anda gösterilen sabır, gerçek sabırdır. Musibet geçtikten sonra gösterilen metânet ve sükûnet, her zaman sabır olmayabilir. Musibete dâçar olmuş çoğu kimselerde olduğu gibi bu durum bir teselli edici hale dönüşebilir. Oysa musibetin ilk geldiği anda kalp aniden çarpmaya başlar ve bu durumda sakin ve metanetli olmak, takdir edilene rıza göstermek, gerçek sabırın kendisidir³⁵. Kısacası Hz. Peygamber, daha musibetin ilk geldiği anda sabırın gösterilmesi gerektiğini ve bu durumda sergilenen sabırın gerçek sabır olduğunu, musibet geçtikten sonra gösterilen sabır ve metanetin çoğu zaman sabır olarak değerlendirilemeyeceğini hasr uslûbuyla ifade ederek çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Hadiste hasr uslûbu tekid amacıyla kullanılarak esas ve gerçek sabırın gösterilmesi gerektiği yer vurgulanmıştır.

33 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, II, 77. Aynî muhababın والله يعطي ifadesi hal cümlesi olduğuna ve veren de sadece Allah olduğuna göre, bu durumda hasrın anlamı ne olur? sorusuna şöyle cevap verir: إنما ile yapılan hasr, daima son kısmında olur. Buna göre manası; Ben ancak Allah'ın bana vermesi durumunda, bunun dışında değil, taksim ediciyim, şeklinde olur. Bu durumda يعطي'nin mefulü hazfedilmiştir. Çünkü burada maksûd olan mefulü açıklama değil, vermenin (itâ) hakikatini açıklamaktır. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, II, 78.

34 Buhârî, Cenâiz 31.

35 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XVIII, 99.

4. Hz. Peygamber bir hadiste *إنما الكرم قلب المؤمن* “*Hakiki kerm, ancak mü'minin kalbidir*”³⁶ buyurmuştur. Buhârî bu babda şu hadisleri de zikretmektedir. *إنما المفلس الذي يفلس يوم القيامة* “*Hakiki müflis, ancak kıyamet gününde iflas edendir*”. *إنما الصرعة الذي يملك نفسه عند الغضب*. “*Gerçek pehlivan, ancak öfke anında kendine sahip olandır*”. Kezâ Hz. Peygamber'in *لا ملك إلا لله* “*Hakiki meliklik, ancak Allah'a âittir*”³⁷ ifadesi de bunun gibidir. Buhârî bu hadisleri zikrettikten sonra, ardından Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği şu hadisi nakletmektedir. *ويقولون الكرم إنما الكرم قلب المؤمن* “*İnsanlar üzüm ağacına kerm derler. Oysa hakiki kerm, ancak mü'minin kalbidir*”³⁸.

Aynî bu hadisleri yorumlarken şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Buhârî'nin Ebû Hureyre'den rivâyetine göre Hz. Peygamber: *لا تسموا العنب الكرم* “*Üzüme kerm demeyiniz*” buyurmuştur³⁹. Müslim'in rivâyeti ise: *المؤمن لا يقولن أحدكم الكرم فإن الكرم قلب* “*Sizden biri (üzüme) kerm demesin. Şüphesiz kerm, mü'minin kalbidir*”⁴⁰ şeklindedir. Yine Müslim'in diğer rivayetinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *لا تسموا العنب الكرم فإن الكرم الرجل المسلم* “*Üzüme kerm demeyiniz. Şüphesiz kerm, Müslüman kimsedir*”⁴¹. Üzüme kerm denmesinin kerih görülmesinin nedeni, Arapların kerm lafzını üzüm ağacı ve üzümden yapılan içki için kullanmalarıdır. Zira onda cömertlik ve lütuf anlamı vardır. Şâri ise, bu lafzın üzüm ve ağacı için kullanılmasını kerih görmüştür. Çünkü onlar bu lafzı duyduklarında, içkiyi hatırlamaları ve nefislerinin harekete geçmesi ve buna yönelmeleri muhtemeldir. Bu nedenle bu isme en layık olan mü'min kalbidir. Zira o kerem, cömertlik, takva, nur ve hidayet kaynağıdır. Bu ifadeyle içki ve şarabın aslının, kerm'den türetilmiş bir isimle adlandırılması kerih görülmüştür. Böylece onu içmekten sakınan ve onun terkinde kerem ve lütuf gören mü'min, bu güzel isme daha layıktır. Dolayısıyla mü'min değerini ve saygınlığını vurgulamak ve içkiyi bu konumdan düşürerek onun değerini küçültmek amacıyla, üzüme kerm denilmemesi, esas 'kerm'in mü'min ve mü'minin kalbi olduğu ifade edilmiştir⁴².

36 Buhârî, Edeb 102.

37 Buhârî'de *لا ملك إلا لله* (Lâ mülke illâ lillâh) şeklinde iken (Buhârî, Edeb 102), Aynî de *لا ملك إلا الله* “Lâ melike illallâh” şeklindedir. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXII, 317.

38 Buhârî, Edeb 102. Hadis Müslim'de ise şu şekilde yer almaktadır: *لا تقولن أحدكم الكرم، فإنما الكرم قلب المؤمن*. “Sizden biri (üzüme) kerm demesin. Kerm, ancak mü'minin kalbidir”. Müslim, *Elfâz* 2.

39 Buhârî, Edeb 101.

40 Müslim, *Elfâz* 2.

41 Müslim, *Elfâz* 2.

42 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXII, 317.

Ayrıca Aynî yukarıda verilen hadislerde hasr edâtlarının ne amaçla kullanıldığına ve nasıl bir hasr anlamı ifade ettiğine değinmektedir. Ona göre Buhârî'nin kendisinde hasr edâtları bulunan yukarıdaki hadisleri (müflis, pehlivan ve mülk) zikretmesindeki gayesi, bunlardaki hasrın hakikî değil, iddîâî (mecâzî) olduğunu göstermektir. Dolayısıyla إنما الكرم قلب المؤمن sözündeki hasr da bunun gibidir. Buna göre sanki hakiki kerm, üzüm ağacı değil, kalbdır. Bu ise hakiki değil, ancak iddia (mecaz) yoluyla. Nitekim “Hakiki müflis..”, “hakiki pehlivan..” ve “Hakiki meliklik, ancak Allah'a aittir” hadislerinde kastedilen hasr da aynı şekildedir⁴³. Şu halde Hz. Peygamberin, insanların kullandıkları ve kastettikleri bazı kelime ve kavramlara yeni anlamlar ve mesajlar yükleyip bu kelimelerden yeni manaların anlaşılmasını sağlamada hasr uslûbundan yararlandığı, böylece bu manaları te'kit ettiği anlaşılmaktadır. Burada önem arzeden bir başka husus da, Aynî'nin hasr uslûbunun daima hakikî değil, mecâzî anlamda da kullanıldığına dikkat çekmiş olmasıdır.

5. Hz. Peygamber bir başka hadiste ise إنما جعل الإمام ليؤتم به *“İmam ancak, kendisine uyulmak için imam edinilmiştir.”*⁴⁴ buyurmuştur. Aynî'ye göre, hadis konum/durum (mevkif) ve niyete kadar bütün fiillerde imama uyulmasının vücûbuna bir delildir. Şafî ve bir grup fukahâ, niyetin farklı olması zarar vermez demişlerdir. Böylece hadisi zahirî fiillere tahsis etmişlerdir. Ebû Hanîfe ve Mâlik ise, niyetin farklı olması zarar verir demişlerdir. Bu şekilde onlar, niyetin farklı olmasını hadisteki hasrın kapsamına dâhil etmişlerdir.⁴⁵ Buhari *“İmam ancak, kendisine uyulmak için imam edinilmiştir.”* hadisini Kitabu'l-ezân'da⁴⁶ da rivayet etmiştir. Aynî'ye göre, burada hasra delâlet eden bir şey yoktur. Hadis mutlak olarak mutabaatın vucubuna delâlet etmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla hadislerde yer alan bazı hasr ifadeleri fikhî hükümlere konu edinilmiş ve fakihlerce farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

6. Hz. Peygamber, namazda yanılmasının kendisine hatırlatılması üzerine; ..إنما أنا بشر مثلكم. *“Ben de sizin gibi ancak bir beşerim. Siz unuttuğunuz gibi, ben de unuturum. Bir şey unuttuğum zaman bana hatırlatınız...”* buyurmuştur⁴⁸.

43 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, XXII, 317-318.

44 Buhârî, Salât 18.

45 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, IV, 159.

46 Buhârî, Ezân 51.

47 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, V, 318. Şevkânî'ye göre de burada hasra delâlet eden bir durum yoktur. Buradaki hasrın anlamı tekittir ve imama uymayı ve ona tabi olmayı, tabi olanın tabi olunanı geçmemesi bakımından önemini ifade etmektedir. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr min esrârî Mültekal-abbâr*, thk. Isâmuddîn es-Sabâbatî, Dâru'l-Hadis, Mısır, 1413/1993, III, 167.

48 Hadisin tamamı için bkz. Buhârî, Salât 31.

Yine Hz. Peygamber beşerî yönüne bir hadislerinde şöyle dikkat çekmektedir: ...إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ. “Ben ancak bir beşerim. Sizler bana davâlarınızı arz ediyorsunuz. Olabilir ki, sizden biriniz delilini diğerinden daha açık ve düzgün ifade etmiş olur, ben de işitmekte olduğum delil üzerine onun lehine hükmederim. Binâenaleyh ben kimin lehine kardeşinin hakkından bir şey hükmetmiş isem, o kimse bu hakkı almasın. Çünkü ben ona ancak ateşten bir parça kesmişimdir”⁴⁹. Aynî'ye göre “ben ancak bir beşerim” ifadesi, beşerî yaratılışın bir gereği olarak ben gaybı ve meselelerin iç yüzünü bilmem demektir. O, yalnız zahire göre hükmeder, işlerin iç yüzünü ise, Allah bilir. Şayet Allah dileyseydi, yakine (işin bânındaki gerçek mahiyetine) göre hükmetmesi için işlerin bânına onu muttali kıları. Ancak Allah, onun ümmetine, ona uymayı ve onu örnek almayı emretmiştir. O da inkıyad hususunda gönüllerinin hoşnut olması için hükümlerini zâhire göre icra etmiştir⁵⁰. Şu halde Aynî'ye göre “Ben ancak bir beşerim” hadisinde de hasr vardır. Ben ancak bir beşerim ifadesiyle Hz. Peygamber, kendisine dava getiren hasımların kalplerinin iç yüzünü bilemeyeceğine ve unutmasının mümkün olduğuna nispetle bir beşer olduğunu kastederek hasır da bulunmuştur. Bu da karinelere ve siyaktan anlaşılır⁵¹. Neticede Aynî'ye göre إِنَّمَا edatının hasr ifade ettiğinde bir tartışma yoktur. Ancak o bazen mutlak, bazen de özel bir hasır gerektirir. Bu da karinelere ve cümlenin bağlamından anlaşılır. Bu hadislerdeki hasırın anlamı, herşeye nispetle olmayıp muhataplarının batınî yönlerini bilmeye nispetlidir. Şüphesiz Peygamber (s.a.v.)'in daha birçok vasıfları söz konusudur⁵².

b) Nefy ve İstisnâ Yoluyla Hasr

Belâgat ilminde hasr yollarından bir diğeri de nefy ve istisna yoluyla yapılan hasırdır. Bu ise Arap dilinde en güçlü ve en önemli hasr türünü oluşturmaktadır. Bu hasr türünde, ن و لا gibi nefy edatları, istisnâda ise لا ي veya başka edatlar kullanılır⁵³. Bu şekilde hasr, nefy (olumsuzluk) edatından sonra maksûr olan lafız, ardından da istisnâ edâtı ve maksûrûn aleyh getirilmek suretiyle yapılır⁵⁴. Meselâ اَللّٰهُ اَكْبَرُ “Allah'tan başka (gerçek) hiçbir ilâh yoktur”⁵⁵ âyeti nefy ve istisnâ yoluyla yapılan hasra bir örnektir. Bu hasr türünde daraltılan ve sınırlandırılan maksûrun aleyhtir ve genellikle hükmü bilmeyen veya hüküm

49 Buhârî, Hiye 9.

50 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XIII, 7-8. Ayrıca bkz. *Umdetu'l-kârî*, XXIV, 174-175.

51 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 58.

52 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 205.

53 Suyutî, *el-İtkân*, II, 134.

54 Akdemir, age, s. 205.

55 Muhammed, 47/19.

hakkında inkar, şüphe ve vehim içinde bulunan muhataba karşı kullanılır⁵⁶. Dolayısıyla bu yolla yapılan kasr, aslında, meselenin gerçek yönünden haberi olmayan bir muhataba yapılan kasırdır. Ayrıca kasr, bazen haberi olan muhataba da yapılır⁵⁷. Aynî'nin örnek olarak şu hadislerin izahında nefy ve istisnâ şeklindeki hasr türüne ve ifade ettiği manaya dikkat çektiği görülmektedir.

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadiste: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْكِتَابَ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَهُوَ يَتَصَدَّقُ بِهِ آتَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَا حَسَدَ إِلَّا عَلَىٰ أَنْتَتَيْنِ: “Şu iki kişiden başkasına gıpta edilmez: Biri, Allah'ın kendisine Kitâb verdiği, onunda geceleri okuyup anlayarak onunla meşgul olan kimse. Diğeri de Allah kendisine mal verdiği, onun da bu malı gece gündüz tasadduk ettiği kimse” buyurmuştur⁵⁸. Hadiste hasr yollarından biri olan nefy+istisna formu kullanılmıştır. Aynî hadisin anlamını ve maksadını değerlendirirken burada kullanılan hasr olgusunun ifade ettiği manaya dikkat çekmiştir. Ona göre hadisteki “hased” kelimesiyle gıpta kastedilmiştir. لا حَسَدَ ifadesi, bu iki özellik dışında bir şeyde hasede/gıptaya ruhsat yoktur, demektir. Bu hususta hasr uslûbunun tercih edilmesindeki gaye, bu ikisi dışındakilerde hasedin câiz olmadığını ortaya koymaktır. Ayrıca Aynî, hadiste gıpta anlamında kullanılan hased kelimesiyle, bir şeyi istemede çok hırslı olma ve ona teşvik etme anlamının da kastedildiğini ifade etmektedir⁵⁹. Kısacası Aynî'ye göre hadiste ifade edilen bu iki husus dışında, hasedin caiz olmadığını ortaya koymak için hasr uslûbundan yararlanılmıştır.

2. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ثُمَّ يُرِيهَا لِصَاحِبِهَا كَمَا يُرِي أَحَدُكُمْ فَلَوْهُ حَتَّىٰ تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ. “Kim helâl kazancından bir hurma değerinde bir sadaka verirse -ki Allah helâl maldan verilen sadakadan başka hiçbir sadakayı kabul etmez-işte Allah bu helâl sadakayı sağ eliyle kabul eder. Sonra o tek hurma değerindeki sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizin birinizin süttten ayrılmış tayını büyütüşü gibi, sadaka sahibi için dikkatle büyütür” buyurmuştur⁶⁰. Hadiste yer alan وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ ifadesinde de hasr yollarından nefy ve istisnâ formu kullanılmıştır. Aynî'ye göre, hadiste yer alan “Allah helâl maldan verilen sadakadan başka hiçbir sadakayı kabul etmez” ifadesi sadakada matlub olanı tekit etmek

56 Durmuş, “Hasr” md., XVI, 392; Akdemir, *age*, s. 205.

57 Suyutî, *el-İtkân*, II, 135.

58 Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'ân* 20.

59 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, III, 86, XX, 59.

60 Buhârî, *Zekât* 8. *Umdetu'l-kârî*, VIII, 388.

ve açıklamak üzere, şart ve cezâ (cevap) şeklinde hasr yoluyla varit olmuş bir cümle-i mu'terizadan ibarettir⁶¹.

3. Hz. Peygamber bir başka bir hadiste لا مَلِكَ إِلاَّ اللهُ “Allah’dan başka melik yoktur”⁶² buyurmuştur. Aynî’ye göre hadiste hasr uslûbu kullanılmıştır. Çünkü lâ kelimesi, nefy ve ispat hakkında açıktır ve gereği de “melik” lafzını Allah’a hasretmesidir. Ancak Allah’ın dışındakiler için de bu ad kullanılmıştır. Haddizatında hakikî melik, Allah’tır. Diğerlerine bu ismin verilmesi ise mecâzendir. Kezâ hadis, لا مَلِكَ إِلاَّ اللهُ “Lâ mülke illâ lillâh” “Mülk, yalnız Allah’a aittir”⁶³ şeklinde de rivâyet edilmiştir. Bununla ondan başkasının mülkünün sona ereceği, mülkün sadece ona ait olduğu, ondan başka gerçek mülk sahibinin bulunmadığı ifade edilmiştir. “Şüphesiz ki, melikler/hükümdarlar bir memlekete girdikleri zaman orasını perişan ederler.”⁶⁴ şeklindeki âyette Allah’ın dışındakiler için melik isminin kullanılması, hakikat olarak değil, mecâz yoluyla⁶⁵.

c) Mübtedâ ve Haberin Marife Olmasıyla Hasr

Aynî’nin yer verdiği hasr türleri ve yollarından bir diğeri ise, mübtedâ ve haberin marife olarak gelip hasra delâlet etmesidir⁶⁶. Nitekim Arap dilinde mübtedâ veya haberin marife olması, hakikat ve mübalağa yoluyla hasr ifade etmektedir⁶⁷. Örneğin الحمد لله “Hamd, (başkasına değil) sadece Allah’a mahsustur”⁶⁸ âyeti hasr anlamı ifade etmektedir⁶⁹. Aynî, bazı hadisleri izah ederken bu tür hasrı da göz önünde bulundururarak manaya etkisi üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

1. Hz. Peygamber bir hadiste; المسلم من سلم المسلمون من لسانه.. “Müslüman, ancak diğer müslümanların o kimsenin dilinden ve elinden güvende olduğu kimsedir..” buyurmuştur⁷⁰. Aynî’ye göre, her ne kadar cümlenin iki kısmının da

61 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VIII, 388.

62 Buhârî’de لا مَلِكَ إِلاَّ اللهُ (Lâ mülke illâ lillâh) şeklinde iken (Buhârî, Edeb 102), Aynî de لا مَلِكَ إِلاَّ اللهُ “Lâ melike illallâh” şeklindedir. *Umdetu'l-kârî*, XXII, 317. لا مَلِكَ إِلاَّ اللهُ şeklindeki rivayetler için bkz. Müslim, Âdâb 4; Ahmed, Müsned, XIII, 508, XXXVII, 26.

63 Buhârî, İmân 4.

64 en-Neml 27/34.

65 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXII, 317-318.

66 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 217, 223, 246, XXI, 339.

67 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 139. Mübtedâ veya haberin marife olması meselâ Şevkânî’ye göre her zaman hasr anlamı ifade etmez. Bkz. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, I, 30.

68 el-Fâtiha, 1/1.

69 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 139.

70 Buhârî, İmân 4.

marife olmasından dolayı hadisin zâhiri hasra delâlet etse de⁷¹, buradaki hasrın diğer müslümanların dilinden ve elinden güvende olduğu kimsenin ancak müslüman olduğu şeklinde bir manaya delâlet etmediğini, bunun Arapların şu sözleri kabilinden olduğunu ifade etmektedir: زيد الرجل “Zeyd adamdır”. Yani Zeyd, adam gibi adamdır demektir. Dolayısıyla hadisteki المسلم الكامل kâmil müslüman anlamındadır⁷². Aynî, Kâdı İyâd’a (v. 544) göre de, hadiste müslümanlığın başkasına söz ve fille ezâ vermeyen özelliklerini içeren kâmil yönünün kastedildiğini belirtmektedir. Bu da Hz. Peygamber’in özlü ve fasih konuşmasının bir sonucudur. Kezâ bu, Arapların المال الإبل “mal, devedir”, الناس العرب “insanlar Araplardır” demeleri gibidir. Onlar bununla hasrı değil, üstünlüğü kastederler. Buhârî’nin rivayet ettiği hadiste yer alan ve Hz. Peygamber’e yöneltilen “hangi müslümanlık daha hayırlıdır?” sorusu bu tevili açıklar mahiyettedir. Hz. Peygamber buna “Müslümanların o kimsenin dilinden ve elinden güvende olduğu kimsedir” şeklinde cevap vermiştir. Aynî ayrıca Hattâbî’nin (v. 388) değerlendirmesine de yer vermektedir. Ona göre hadis, övgüye layık müslüman, bu vasfa sahip kimsedir, anlamındadır. Yoksa müslümanlığı kabul edip de insanların ondan emin olmadığı kimsenin müslüman olmadığı ve kezâ dinden çıktığı anlamında değildir. Bu النَّاس الْعَرَب “İnsanlar Araplardır” demen gibidir. Bu sözle, insanların en üstününün Araplar olduğu kastedilir. Dolayısıyla bu hadiste kast olunan, Allah’ın hukukunu yerine getirmeyi, Müslümanların hukukunu yerine getirmekle birleştiren müslümandır. Hadiste bildirilen, elinden ve dilinden emin olunmayan kimsenin Müslüman olmadığı kastedilmemektedir⁷³.

Aynî benzer yorumu şu hadisin izahında da yapmaktadır: قالوا يا رسول الله أي قالوا يا رسول الله أفضل قال من سلم المسلمون من لسانه ويده.. الإسلام أفضل قال من سلم المسلمون من لسانه ويده.. “Hz. Peygamber’e: Ey Allah’ın Rasûlu, hangi Müslümanlık daha üstündür? diye sorduklarında, “Müslümanların dilinden ve elinden güvende olduğu kimsedir” buyurmuştur⁷⁴. Aynî’ye göre hadiste mübtedâ ve haberin marife olarak gelmesi, hasra delâlet eder. Zira burada ‘mekûlu’l-kavl’ olarak gelen cümlenin mübtedâsı mahzûf هو zamiridir⁷⁵. Şu halde, bu tür hasr uslûbuyla dilinden ve elinden diğer müslümanların

71 Aynî, *Umdetu’l-kârî*, I, 217. ظاهره يدل على الحصر لوقوع جزئي الجملة معرفتين

72 Aynî, *Umdetu’l-kârî*, I, 217.

73 Aynî, *Umdetu’l-kârî*, I, 217.

74 Buhârî, *İmân* 5.

75 Aynî’ye göre, mübtedâ ve haberin her ikisinin marife olarak gelmesi hasra delâlet eder. Bu manada hasr akli, vukûf ve ca’li olmak üzere üçe ayrılır. Hadisteki hasr da ca’li kısımdandır. Geniş bilgi için bkz. Aynî, *Umdetu’l-kârî*, I, 223. Bu konuda ayrıca bkz. Cürçânî, *et-Târifât*, s. 78.

güven duyduğu kimsenin, ancak gerçek ve kâmil müslüman olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

2. Hz. Peygamber diğer bir hadisinde: *آية الإيمان حب الأنصار وآية النفاق بغض* آية الإيمان حب الأنصار و آية النفاق بغض *“İmânın alâmeti Ensâr'ı sevmek, nifâkın alâmeti Ensâr'a buğzetmektir.”* buyurmuştur⁷⁶. Aynî'ye göre hadiste, maânî âlimlerinin, mübtedâ ve haber marife olduklarında hasr ifade eder dedikleri durum söz konusudur. Ancak bu hakîk-i hasr değil, hasr-ı iddiâ'dır. Hadis Ensâr'ı sevmenin faziletini ifade etmektedir. Buna göre anlam, Ensâr'ı sevmekçe, imanın alâmeti yoktur, diğer bir ifadeyle imanın emareleri Ensâr'ı sevmekle belirir. Kısacası hadiste Ensâr'ı sevmeye teşvik ve onların fazileti kastedilmiştir⁷⁷.

3. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *يَحْسُرُ اللَّهُ الْعِبَادَ، فَيُنَادِيهِمْ بِصَوْتٍ يَسْمَعُهُ مَنْ بَعْدَ كَمَا يَسْمَعُهُ مَنْ قَرُبَ: أَنَا الْمَلِكُ، أَنَا الدَّيَّانُ* *“Allah kıyamet gününde kulları toplar, ardında da uzak olanın yakın olan kimsenin işitmesi gibi işiteceği bir sesle onlara şöyle nida eder: Melik ancak benim! ed-Deyyân (yânî karşılık verici) sadece benim! buyurur”*⁷⁸. Aynî'ye göre Allah'ın أَنَا الدَّيَّانُ أَنَا الْمَلِكُ، أَنَا الدَّيَّانُ ifadesi, “Melik ancak benim, ed-Deyyân (karşılık verici olan) sadece benim” demektir. Çünkü haberin marife olması, hasra delâlet eder. Burada el-Melik lafzı tercih edilmiştir. Zira bunda hayat, ilim, irade, kudret, semî', basar ve kelâmdan müteşekkil yedi sığata işaret vardır. Yine söz ve fil olarak küllî ve cüz'î şeylere karşılığını verdiğini ifade etmek için ed-Deyyân marife olarak kullanılmıştır⁷⁹. Şu halde hasr yoluyla gerçek melikin ve amellerin mükâfat ve cezâlarını verenin sadece ve sadece Allah olduğu ifade edilmiş olmaktadır.

4. Bir başka hadise göre Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bir hasta ziyaretine gittiğinde veya kendisine bir hasta getirildiğinde şöyle duâ ettiği rivayet edilmiştir: *أَذْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ، اشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءَ لَا يُعَادِرُ سَعَمًا.* *“Ey insanların Rabbi, şu hastanın sıkıntısını gider. Ona şifâ ihsan eyle. Şifâ veren ancak sensin. Senin şifândan başka hiçbir şifâ yoktur. Rabbim, ona bütün hastalıklarını geride bıkakacak bir şifâ ihsân eyle”*⁸⁰. Aynî'ye göre mübtedanın haberi *أَنْتَ الشَّافِي* ile marife olarak gelirse hasr ifade eder⁸¹. Hadiste geçen *أَنْتَ الشَّافِي* ifadesi bu kabildendir. Çünkü ilâcın, Allah onda bir şifâ yaratmadıkça bir ya-

76 Buhârî, İmân 10.

77 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 246.

78 Buhârî, Tevhîd 33.

79 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXV, 229.

80 Buhârî, Merdâ 20.

81 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXI, 339. *خير المبتدأ إذا كان معرفا باللام أفاد الحصر*

rarı olmaz⁸². Hadisteki hasr uslûbuyla, şifâ verenin yalnız Allah olduğu tekid ve tahsis edilmiştir.

5. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadislerinde *الدِّينُ النَّصِيحَةُ* “*Din, ancak nasihattir/samimiyettir*” buyurmuş, kime karşı samimiyet diye sorduklarında, Allah’a, Kitabı’na, Rasûlüne, müslümanların yöneticilerine ve bütün müslümanlara karşı samimi olmak diye cevap vermiştir⁸³. Aynî’ye göre hadisteki *الدِّينُ* ifadesi mübtedâ, *النَّصِيحَةُ* ifadesi ise haberdir. Bu terkip ise, hasr ve kasr ifade eder. Zira mübtedâ ve haber, marife olduklarında hasr ve kasra delâlet eder⁸⁴. Hadiste dinin esasının ihlâs ve samimiyetten ibaret olduğu bu tür bir hasr yoluyla tekid edilmiştir.

d) Takdim Yoluyla Hasr

Arap dilinde meşhur hasr yollarından bir diğeri de, takdim yoluyla yapılan hasr türüdür. Cümlenin öğelerinin sıralanmasında sonra gelmesi gerekenin öne geçirilmesiyle hasr meydana gelir. Buna göre haberin mübtedâdan, ma’müllerin de fiilden önce gelmesi hasr ifade eder ve öne geçirilen maksûrun aleyh, sonra zikredilen maksûr olur⁸⁵. Örnek olarak *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* “Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım isteriz”⁸⁶ âyetindeki takdim, hasr ifade eder⁸⁷. Takdim yoluyla hasr, önemseme, itinâ, ihtimam, tekit, takrir, teşvik, hatırdan çıkarmama, hoşlanma, nefret ve teberrük amacıyla; bazan da nazım, seci, kafiye ve fasıla zarureti için yapılır⁸⁸. Aynî şerhinde takdim yoluyla yapılan hasrın hadise nasıl bir anlam kattığına aşağıda sunacağımız örneklerde de görüleceği gibi dikkat çekmiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

1. Aynî’ye göre Hz. Peygamber’in *إِخْوَانِكُمْ خَوْلِكُمْ* “*Bu kardeşleriniz sizin hizmetçilerinizdir*” ifadesinde hasr vardır. Zira bu sözde aslanan, *إِخْوَانِكُمْ خَوْلِكُمْ* “*Bu hizmetçileriniz, sizin kardeşlerinizdir*” şeklinde söylenmesidir. Zira maksat, hizmetçiler hakkında kardeşliğe hükmedilmesidir. Ancak hizmetçiliğin kardeşlikle hasredilmesi kastedildiğinde, ihvân/kardeşlik ifadesi öne alınmıştır. Yani ancak kardeşsiniz anlamı verilmiştir. Dolayısıyla kardeşliğin açıklanmasına verilen önemden dolayı ihvân/kardeşler kelimesi öne getirilmiş ve en önce söylenmiştir. Kezâ bazı maânî âlimleri de mübtedâ ve haberin ma’rife

82 Aynî, *Umdetu’l-kâri*, XXI, 339 .

83 Buhârî, İmân 43, Aynî, *Umdetu’l-kâri*, I, 497.

84 Aynî, *Umdetu’l-kâri*, I, 497.

85 Sekkâkî, *Mifâhu’l-ulûm*, 292; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 137; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belağa*, s. 169; Durmuş, “Hasr” md., XVI, 393; Akdemir, *age*, s. 208.

86 el-Fâtîha, 1/5.

87 Suyûtî, *el-İtkân*, II, 137; Hâşimî, *Cevâhiru’l-belağa*, s. 169.

88 Durmuş, “Hasr” md., XVI, 393.

(belirtili) olmaları durumunda hasr ifade ettiğini belirtmişlerdir⁸⁹. Hasr'ın yapılış amaçlarından biri de bir hususu tekid etmek ve önemine vurguda bulunmaktır. Hizmetçilerin de aslında birer (din) kardeşi olduğu, takdim yoluyla yapılan hasr türüyle vurgulanmış olmaktadır⁹⁰.

2. Muâze'nin rivayet ettiğine göre bir kadın Âişe'ye: Biz kadınlardan biri temiz olduktan sonra (hayz zamanındaki) namazını kaza etmeli mi? diye sordu. Âişe: ؟أَنْتِ أَرْوِيَّةُ Sen Harûriyye misin? Biz Peygamber (s.a.s.) ile birlikte iken hayız olurduk da bize bunu emretmezdi; yâhud da biz bunu yapmazdık, diye cevâp verdi⁹¹. Aynî'ye göre أَنْتِ أَرْوِيَّةُ ifadesindeki أَنْتِ mübteda, حُرُورِيَّةٌ kelimesi haberdur. Ayrıca cümlenin başına istifham hemzesi getirilmiştir. Haberin takdim edilmesinin faydası hasra delâlet etmesidir. Buna göre mana, sen de mi Harûriyye'sin, demektir⁹². Şu halde Hz. Âişe'nin, kendisine soru soran kadınında mı Harûriyye'den olduğuna ve bunu ancak onların iddiâ ettiğine vurguda bulunmak için takdim yoluyla yapılan hasra başvurduğu anlaşılmaktadır.

e) Aynî'ye Göre Hadislerdeki Sayılar Hasra İfade Eder mi?

Hadislerde geçen sayılarda hasr anlamının kastedilip kastedilmediği de üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira hasr anlamında kullanılmayan bir ifadeye hasr anlamı verilmesi, hadisi ve Hz. Peygamber'in kasdını yanlış anlamaya sevk edebilmektedir. Nitekim Aynî de hadislerde yer alan ve hasr izlenimi doğuran ifadelerin gerçekte hasr anlamında kullanılıp kullanılmadığına da değinerek değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu hususta sunacağımız örnekler de bu durumu ortaya koymaktadır.

1. Hz. Peygamber bir hadisinde kendisinden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey verildiğini ifade ederek, bunları; bir aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salması, yeryüzünün kendisine mescid ve temiz kılınması, kendisine ganimetlerin helal kılınması, şefaathetkinin tanınması, önceki peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderilirken, kendisinin bütün insanlığa gönderilmiş olması şeklinde belirtmektedir⁹³. Aynî, öncelikle bu hususta diğer kaynaklarda yer alan bazı hadislerle göre, Hz. Peygamber'in bu beş haslet dışında kendisine üç, dört ve altı şeyin verildiği şeklinde rivayetler bulunduğuna

89 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 329.

90 Ancak hadis Müslim'de إخوانكم و خولكم "Bunlar sizin kardeşleriniz ve hizmetçilerinizdir" ifadesiyle yer almaktadır (Müslim, Eymân 10). Bu durumda hasr söz konusu değildir (m.b) ??

91 Buhârî, Hayz 20.

92 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, III, 445.

93 Buhârî, Teyümmüm 1; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 11.

dikkat çekmektedir. Bunların toplamının ise, on ikiye kadar ulaştığını, hatta konunun iyice tahkik ve tetkik edilmesiyle bunların daha da fazla olabileceğini söylemektedir. Nitekim Aynî, Ebû Saîd en-Nisâbûrî'nin (v.406) *Şerefu'l-Mustafâ* adlı eserinde diğer peygamberlerden ayrı olarak, Hz. Peygamber'e mahsus almış hasletin bulunduğunu aktardığını ifade etmektedir⁹⁴. Hadislerde farklı sayıların verilmesinden hareketle, aralarında çelişki bulunduğunun ileri sürülmesi durumunda Aynî buna Kurtubî'nin (v. 671) sözleriyle cevap vermektedir. Buna göre, bu tür hadisler arasında bir çelişki söz konusu değildir. Bu durumlarda çelişkiden bahsedilmesi, ancak sayıların hasra delâlet etmek üzere zikredildiği zannından kaynaklanmaktadır. Oysa bu doğru değildir. Zira örneğin bir kimse 'yanımda beş dinar' var dediğinde bu ifade, o kimsede bundan başka paranın bulunmadığına delâlet etmez. Aynı kimsenin bir başka defa 'yanımda yirmi dinar var', bir başka defa 'yanımda otuz dinar var' demesi caizdir. Bu bakımdan yanımda otuz dinar bulunan da yirmi dinar ve on dinar da bulunmuş olmaktadır. Dolayısıyla bunlar arasında bir çelişki söz konusu değildir. Buna göre yüce Allah'ın, Peygamber'e önce üç hasleti, sonra beş hasleti, sonra da altı hasleti bildirmesi caizdir. Kısacası Aynî'ye göre bir şeyi sayı ile ifade etmek, belirtilen sayı dışında bir şeyin bulunmadığına delâlet etmez⁹⁵.

2. Hz. Peygamber (s.a.s.): "Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? diye sorduğunda, sahabenin, Evet Ya Rasulallah demesi üzerine: "Allah'a ortak koşmak ve ana-babaya karşı gelmektir" buyurmuştur. Akabinde de "Dikkat edin bir de yalan söz ve yalancı şahitlik, dikkat edin bir de yalan söz ve yalancı şahitlik" buyurmuştur⁹⁶.

Aynî, bu hadiste büyük günahların sayısının kastedildiğinin zannedilmesini gerektiğini, hadisin zahiri anlamının hasra delalet etmediğini ifade etmektedir. Zira büyük günahların en büyüklerini haber veren daha pek çok hadis varit olmuştur. Dolayısıyla hadisteki ب harf-i ceri yerine م harf-i ceri takdir edilir ve bu durumda mana, büyük günahların en büyüklerinden olanı demektir⁹⁷.

3. Buhârî'nin rivâyet ettiği bir hadise göre Hz. Ömer, içkinin haram kılındığı emrini hatırlattıktan sonra, içkinin/şarabın beş şeyden yapıldığını, bunların da üzüm, hurma, buğday, arpa ve bal olduğunu belirterek, akli sarhoş

94 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, IV, 12-13.

95 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, IV, 13.

96 Buhârî, Edeb 6.

97 Aynî, *Umdetu'l-kâri*, XXII, 137. Ayrıca bkz. XIII, 306-307.

eden her içeceği hamr olduğunu ifade etmiştir⁹⁸. Aynî'ye göre, Hz. Ömer'in şarabın beş şeyden yapıldığı ifadesi, hasrı gerektirmez ve bunun, mısırdan yapılan nebîz ve pirinçten yapılan için de hamr ifadesinin kullanılmasına engel teşkil etmez. Hattâbî'ye göre, Hz. Ömer kendi döneminde bu beş çeşit içkinin isminin bilinmesi ve meşhur olması sebebiyle bunları saymıştır. Dolayısıyla o, akli örten ve sarhoş eden her türlü içkiyi hamr olarak değerlendirmiştir⁹⁹.

4. Buhârî'nin rivayetine göre Katâde'nin Enes b. Malik'e Hz. Peygamber (s.a.s.)'in zamanında Kur'an'ı cem edenlerin/ezberleyenlerin kimler olduğunu sorduğunda Enes şöyle cevap vermiştir: "Onların tamamı da Ensâr'dan olan şu dört kişidir: Übeyy b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd."¹⁰⁰. Aynî'ye göre, hadisin zahiri anlamında, hasra delâlet eden bir durum yoktur. Zira onların dışında sahabeden bir grup da Kur'an'ı cem etmiştir. Dolayısıyla bu söz, onların dışındakilerin cem etmediği anlamına gelmez. Ayrıca Aynî, Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber döneminde bu dört kişiden başka Kur'an'ı cem eden yoktu ve Taberî'nin naklettiği rivayet de bu yöndedir, şeklinde bir soru yöneltilmesi durumunda, bu soruya bunun bir sayıdan ibaret olduğu, dolayısıyla bir anlamının bulunmadığı şeklinde cevap verilebileceğini ifade emektedir¹⁰¹.

5. Aynî Hz. Ömer'in namaz kılınacak elbiselerle ilgili sözünün yer aldığı bir hadisi¹⁰² değerlendirirken de, hadiste her biri ikişer elbiseden meydana gelen dokuz tür elbiseden bahsedildiğini, ancak bu sayıyla hasr anlamı kastedilmediğini belirtmektedir¹⁰³. Kısacası belirli bir sayı ve miktar bildiren hadisleri değerlendirirken yalnız ilgili tek bir rivâyet dikkate alınmamalı, konuyla ilgili diğer rivâyetler de göz önünde bulundurulmalı ve tümevarıma dayalı bir yaklaşımla hadislerde gözetilen esas mana ve maksatlar tespit edilmelidir¹⁰⁴.

Bu arada Aynî'nin şerhinde hasr konusuyla ilgili değerlendirmelerine yer verdiğimiz bu çalışmada şu hususlara dikkat çekmekte fayda vardır: Aynî şerhinde tüm

98 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXI, 255.

99 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXI, 255.

100 Buhârî, *Fezâilü'l-Kur'an* 8.

101 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XX, 38. Aynî Enes'in sözünde ifade edilen Kur'an'ı cem etme'nin muhtemel manaları üzerinde yorum ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bkz. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XX, 38-39. Ayrıca bkz. Fukeyr, Ahmed b. Muhammed, "Hadisleri anlamada bütüncül yaklaşım", çev. Muammer Bayraktutar, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sayı: 2, Tokat, 2013, s. 321-322.

102 Buhârî, *Salât* 9. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 108.

103 Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, 109. Aynî de sayılarla ilgili şu örneklere de bakılabilir. Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXI, 343, XVIII, 282-283, XVI, 41-42.

104 Fukeyr, "Hadisleri anlamada bütüncül yaklaşım", s. 321-323, 329-332.

hadislerde yer alan hasır olgusuna ve bunların hasır anlamında kullanılıp kullanılmadığına dikkat çekmemiştir¹⁰⁵. Bu hususta bir fikir vermesi amacıyla şu iki örnek zikredilebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) önceki toplumların helâk edilmesine ilişkin bir hadislerinde şu ifadeleri kullanmıştır: *إِنَّمَا هَلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمْ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَآيَمُ اللَّهِ لَوْ سَرَقَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ لَقَطَعْتُ يَدَهَا.* “Sizden öncekileri (Allah) ancak şunun için helak etmiştir ki, onlar aralarından şerefli biri hırsızlık ederse onu bırakırlar; zayıf olan çalarsa ona had cezası tatbik ederlerdi. Allah’a yemin olsun ki, Muhamed’in kızı Fâtıma hırsızlık etse mutlaka onun da elini keserdim!..”¹⁰⁶.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hadislerinde önceki kavimlerin helâk edilme sebebini, hasır edatlarından biri olan *إِنَّمَا* edatını kullanarak ifade etmiştir. Ancak buradaki *إِنَّمَا* edatının nasıl bir hasıra delâlet ettiği tespit gerekmektedir. Zira hadisteki *إِنَّمَا* hasır edatına bakılırsa, İsrâiloğullarının helâk edilmesinin sadece bir sebebe tahsis edildiği anlaşılmaktadır. O da hadleri, toplumun ileri gelenlerine ve güçlülerine değil, alt tabakada yer alan zayıf kimselere tatbik etmeleridir. Oysa İbn Dakîk el-‘İyd’e (v.702) göre hadisteki *إِنَّمَا* edatı, mutlak hasır ifade etmemektedir. Zira İsrâiloğullarında helak olmayı gerektirecek birçok durum vardı. Dolayısıyla bu durum özel bir hasıra hamledilir. O da hadleri yerine getirmedeki kayırma ve iltimasları nedeniyle helâktir. Bu sadece özel bir had ile de sınırlı değildir¹⁰⁷. Dolayısıyla hadiste Hz. Peygamber’in bu hasır edatı ile onlardaki toplumsal helâk nedenlerinden birine hasır yoluyla vurguda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu da hadislerdeki hasır ifadelerinin mutlak mı yoksa husûsî bir hasır mı ifade ettiğini nazar-ı itibara almanın önemini göstermektedir.

Yine Aynî, *لَا يَأْتِي إِلَّا بِحَيْرٍ* “Hayâ, ancak hayır getirir”¹⁰⁸ hadisinde de hasır uslûbuna değinmemiştir. Oysa Hz. Peygamber nefiy ve istisna uslûbuyla ve kasr-ı hakîkî yoluyla tekidli bir şekilde hayânın getirdiği şeyi bir bütün olarak hayır/iyilik olmakla kasr etmiştir. Hadisin zahirinden de anlaşıldığı üzere

105 Nitekim Arap dilinde hasır yolları arasında *لكن، بل، لا* gibi atf harfleriyle yapılan hasır da bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Aynî, hadisleri izah ederken bu tür bir hasır yoluna işaret ederek değerlendirmelerde bulunmamıştır.

106 Buhârî, Enbiyâ 54, Megâzi 53, Hudûd 11; Müslim, Hudûd 8, 9; Ebû Dâvûd, Hudûd 4.

107 İbn Dakîk el-İyd, Ebu'l-Feth Takkiyuddîn Muhammed b. Ali, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa ve Müddessir Sündüs, Muessesetu'r-Risâle, 1426/2005, I, 448; Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-hak, *Avnu'l-mâ'bûd şerhu Sünen-i Ebi Dâvûd*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1410/1990, XII, 21.

108 Buhârî, Edeb 77.

hayânın tümü hayırdır. Hz. Peygamber “*Hayâ hayır getirir*” buyurmamış, kasr uslûbuyla hayânın ancak hayır getirdiğini belirterek hayâ ile hayır arasında kopmayan bir ilişki olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁹. Sonuç olarak Aynî'nin şerhi, hadisleri anlamada dil unsuruna bu arada hasr olgusuna verdiği değer bakımından oldukça zengin değerlendirmeler ve açıklamalar ihtiva etmektedir. Hadisleri anlamada Arap dilinin hususiyetlerine, inceliklerine ve ifade usullerine vâkıf olmanın önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bütün dillerde olduğu gibi, Kur'an ve hadislerin de ifade edildiği lisan olan Arap dilinde de farklı anlatım tarzları ve ifade usulleri bulunmaktadır. Konuşan, muhatabına meramını doğru bir şekilde ifade edebilmesi için bir araç olarak farklı anlatım usullerine başvurmaktadır. Aynı durum Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de tecelli etmiştir. Artık birer metin olarak elimizde bulunan dinî nassları okurken, Allah ve Peygamber'in bunlarda gözettiği mana ve maksatları tayin edebilmek için dilin bir gereği olarak başvurulan ifade yöntemlerini de itibara almak oldukça önem arz etmektedir. Bu amaçla Kur'an ve hadisler tefsir ve şerh edilirken, müfessirler ve şarihler tarafından dilin bu hususiyet ve incelikleri de dikkate alınmıştır. İşte dillerde yer alan bu ifade usulü ve yöntemlerinden biri de hasr usulü ve olgusudur. Dolayısıyla dilcilerin yanısıra diğer ilim dallarına mensup âlimler tarafından da Kur'an ve hadislerde yer alan hasr olgusunun anlamı ve manaya etkisi üzerinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu makalede ise genel olarak tüm hadisler yerine eser ve alim sınırlandırmasına gidilerek Aynî'nin Umdetu'l-kârî adlı Buhârî şerhi özelinde hadislerde ifade edilen hasr usulünün hadisleri anlamadaki yeri ve hadislerin manalarına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar hadislerin manen rivayet edilmesi gibi bir takım gerekçelerle dilde delil olarak kullanılmaması ve ihtihadda bulunulmaması ileri sürülse de, bu hususta farklı yaklaşımlar sergilenmiş olup, hadislerin dilde de delil olacağını kabul eden dilciler ve âlimler de mevcuttur. Nitekim Aynî de bu düşünceden hareketle olmalı ki, diğer hadis şarihleri gibi hadisleri açıklarken ve şerh ederken dilde kullanılan bu usulü ve yöntemleri göz önünde bulundurmuş ve önemine değinmiştir. Aynî'nin hadisleri açıklarken konumuz olan hasr usulüne da gereken önemi verdiği görülmektedir. Hasrın tanımını, yapısını ve hadislerde nasıl yer aldığını göstererek, hadise ne tür bir mana kazandırdığını ifade etmek suretiyle hadisleri açıklamaya ve şerh etmeye çalışmıştır. Aynî eserinde genellikle ve yaygın olarak, *إِنَّمَا* edâtı, nefy ve istisnâ formu, takdîm ve mübtedâ ve haberin marife olması gibi meşhur hasr yollarının hadislerde nasıl yer aldığını dikkate alarak,

109 Subeytî, *Esâlîbu'l-kasr*, I, 329.

bununla hadiste hangi hususun ve mananın vurgulanmak istendiğini açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca hasr anlamı ifade edip etmediğine, eğer hasr anlamı ifade ediyorsa nasıl bir hasr anlamı ifade ettiğinin altını özellikle çizmiştir. Bu açıklama ve değerlendirmeleriyle hadisten çıkarılacak yanlış anlamaların önüne geçmeyi amaçlamıştır. Aynî'nin açıklamalarına bakıldığında, hadislerde hasr olgusunun özellikle te'kid ve mübalağa ve muhatabın zihnindeki yanlış algı ve düşünceleri bertaraf etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Aynî bu arada hadislerde ifade edilen bir takım sayı ve miktarların hasr ifade edip etmediğine de sıklıkla değinmiştir. Zira bunların muhatabın zihninde hasr izlenimi doğurması, hatalı ve eksik anlamaları da beraberinde getirmektedir. Aynî, hadislerde ifade edilen bu sayıların hasr ifade etmediğini, konuyla ilgili olarak tek bir rivayete dayanarak hüküm vermenin isabetli olamayacağını, diğer rivayetleri de göz önünde bulundurarak hadisi anlamanın daha doğru olacağını vurgulamaktadır.

Kaynakça

'Aynî, Bedrüddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed, '*Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1421/2001.

Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil yay., İzmir 1999.

Askerî, M. Salih Şerîf, "el-İstişhâd bi'l-hadisi'n-nebeviyyi's-şerîf 'inde'l-lugaviyyîn", *Âfâkı'l-Hadârati'l-İslâmiyye*, Akademiyyetu'l-ulûmi'l-insâniyye ve'd-dirâsâti's-sikâfiyye, es-Senetü's-sâlisetu aşera, el-Adedu'd-sânî, Harîf ve Şitâ, 1431, s. 97-113.

Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-hak, *Avnu'l-mâ'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1410/1990.

Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, Hızânetu'l-edeb velübbü lübâbi lisâni'l-arab, thk. A. Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1418/1997.

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Bolelli, Nusrettin, "Nahivde İstişhad Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:5-6, İstanbul, 1993, 165-175.

_____, *Belâgat*, MÜİF Vakfı yay., İstanbul, 2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Bedreddin Çetiner, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ yay., İstanbul, 1995, XVI, 114.

Celîdân, M. Sâlim İbrahim, *Bedruddîn el-Aynî ve menhecubuh'n-nahvî fî kitâbi-hî 'Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Risâletu'l-macisîr), el-Câmiatu'l-islâmiyye Külliyyetu'l-âdâb, Gazze 1430/2009.

Civelek, Yakup, Ünlüer, Ceyhun, “Bedruddîn Aynî’ye Göre Arap Nahiv Usûlü ve İstişhâd (Umdetu’l-Kârî Örneği Bağlamında)”, *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis İhtisas Toplantısı*, Gaziantep, 2013, s. 451-466.

Curcânî (v. 816), Ali b. Muhammed es-Seyyid, *Mu’cemu’t-Târifât*, thk. M. Sıddîk el-Minşâvî, Dâru’l-fazîle, Kahire, ty.

Dırâz, Sabbâh Abîd, *Esâlûbu’l-kasr fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Matbaatu’l-emâne, Mısır, 1406/1987.

Durmuş, İsmail, “Hasr” md., *DİA*, TDV yay., İstanbul, 1997.

Ebu’l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî (1094), *el-Külliyât*, haz. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısrî, Muessesetu’r-risâle, ty.

Ebû Davûd, Süleyman b. el-Eş’âs, *es-Sunen*, nşr. Bedreddin Çetiner, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Ebû Zehv, M. Muhammed, *el-Hadis ve’l-muhaddisün*, er-Riâsetu’l-âmmе li-idâreti’l-buhûsi’l-ilmîyye, Riyâd, 1404/1984.

Feccâl, Mahmûd, *es-Siyerul-hasîs ile’l-istişhâd bi’l-hadis fi’n-nahvi’l-arabî*, Edvâu’s-selef, 1417.

_____, *el-Hadisü’n-nebevî fi’n-nahvi’l-arabî*, Edvâu’s-selef, 1417/1997.

Firûzâbâdî (v. 817), Mecduddîn Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu’l-muhîd*, Dâru’l-hadis, Kahire, 1429/2008.

Fukeyr, Ahmed b. Muhammed, “Hadisleri anlamada bütüncül yaklaşım”, çev. Muammer Bayraktutar, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.1, sayı:2, Tokat 2013.

Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru’l-belağâ*, tdk. Yusuf es-Sameyli, el-Mektebetu’l-asriyye, Beyrût, ty.

Hebîl, Abdurrahîm, “Tecelliyâtu’l-cemâl fi uslûbi’l-kasr”, *Mecelletu’l-Câmiati’l-İslâmiyye*, c. 19, sy. 2, s. 973-990.

Henâdî, M. Abdulkâdir, “el-İhticâcu’n-nahvî bi’l-hadisî’n-nebevî inde’l-İmâm Bedriddîn el-Aynî fi dav’i kitâbihi (‘Umdetu’l-Kârî)”, *Mecelletu Merkezi Buhûs ve Dirâsâti’l-Medîneti’l-Munevvere*, sy. 8, s. 139-188.

İbn Dakîk el-Iyd, Ebu’l-Feth Takkiyyuddîn Muhammed b. Alî, *İhkâmu’l-abkâm şerhu Umdeti’l-abkâm*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa ve Müddessir Sündüs, Muessesetu’r-Risâle, 1426/2005.

İbn Faris (v. 395), Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, *Mu’cemu makâyisu’l-luga*, thk. A. Muhammed Hârûn, Dâru’l-fıkr, Beyrût, 1399/1979.

İbn Manzûr (v.711), Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu’l-Arab*, Dâru sâdır, Beyrût, ty.

Kârî, Ali b. Sultan, *Mirkâtu’l-mefâtiħ şerhu Mişkâti’l-mesâbih*, thk. Cemal Aytânî, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrût, 1422/2001.

Ramazan Kazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, Nobel yay., Ankara, 2013.

Kazvîni (739), Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Hatîb, *el-İzâh fî ulûmi'l-belâga*, thk. İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1423/2003.

Koca, Ferhat, *İslâm Hukukunda Tahsis*, İSAM yay., İstanbul, 1996.

Mücahit, Mustafa, *Arap Dilinde Hasr Belagatı ve Kur'an'da Manaya Etkisi*, (Yaymlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1997.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdül-bâkî, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Özbalıççı, M. Reşit, *Kur'an ve hadis'in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni akademi yay., İzmir, 2006, s. 201-214.

Suyûtî, Celâluddîn, *el-İktirah fî ilmi usûli'n-nahv*, M. Suleymân Yâkût, Dâru'l-maârifî'l-câmi'îyye, Ezârîta, 1426/2006.

_____, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an (Kur'an İlimleri Ansiklopedisi)*, trc. Sakıp Yıldız, H. Avni Çelik, Madve Yay., İstanbul, t.y.

Sekkâkî, *Miftahu'l-ulûm*, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed Alî, thk. Naîm Zarzûr, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1987.

Şelekânî, Abdulhamîd, *Masâdiru'l-luga*, el-Münşâtü'l-âmmе, Trablus, 1404/1984.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr min esrârı Mültekal-abbâr*, thk. Isâmuddîn es-Sabâbatî, Dâru'l-Hadis, Mısır, 1413/1993.

Subeytî, Âmir b. Abdillâh, *Esâlibu'l-kasr fî ehâdisi's-Sahîhayn*, el-Câmiâtü'l-islâmiyye, Medîne-i Münevvere, 1425.

Tural, Hüseyin, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Mes'elesi", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sy: 9, Erzurum, 1990, 67-79.

Yâsûf, Ahmed Zekerîyyâ, "el-İhticâc bi lafzi'l-hadis fi'n-nahvi ve'l-luga", *Mecelletu Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye*, sayı:17 Dubai, 1419/1999.

Yavuz, Galip, "Türkçe Meâllerde Hasr Uslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Kaynaklanan Yanlış Tercüme Sorunları", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2007.

Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Esâsu'l-belâga*, thk. M. Bâsil Uyûnu's-sûd, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrût, 1419/1998.